

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

REFERATAS

Tai, ko nebuvo? Pilietinės visuomenės kontūrai "Wiadomości brukowe"

Studentė: Laima Venclauskienė, Mg II kursas

Dėstytojas: prof. Egidijus Aleksandravičius

KAUNAS, 2009

1993 m. Vytautas Kavolis „vožtelėjo“ lietuviams, pasakydamas, kad Lietuvoje nėra visuomenės. Praėjus dešimčiai metų, „Santaros-Šviesos“ konferencijos apie atvirą visuomenę metu, Egidijus Aleksandravičius Lietuvoje pasigedo savimi pasitikinčios, laisvanoriškos ir moraliai išsipareigojusios visuomenės dalies; visuomenės, kurios esmingiausias bruožas yra susiorganizavimas, o tą geba tik savarankiškas, individualumu pasižymintis individas, savanoriškai išsipareigojęs sau ir kitiems¹. Iki šiol, „visuomenės“ samprata yra linksniuojama viešojoje, o kartais ir akademinėje, erdvėje taip, kaip vazdingas žvejo pasakojimas apie sugautą žuvį: ji tapačiai vartojama nusakyti tautą ir valstybę arba paverčiama politinių imperatyvų įrankiu. Tai tarsi koks senas laikrodys, kuris turi aiškiai apibrėžtą funkciją rodyti valandas, bet nuo begalinio čiupinėjimo ciferblatas neiškaitomas, o ir visos laikrodžio mechanizmo detalės jau seniai išbarstytos. Tą patį galima būtų pasakyti ir apie „pilietinės visuomenės“ sąvokos vartoseną, tiek Lietuvoje, tiek ir kitose šalyse, kur ji lyginama su pudingu, kurio tiesiog neįmanoma prikalti prie sienos².

Visuomenės sąvoka, suprantamos kaip draugija, bendrija ar bendrovė, Vakaruose kito 17 – 18 amžiuje, kai ėmė žymėti nebe vien betarpišką ir konkrečią, o abstrakčią ir atitolusią būtį: privataus ir viešojo gyvenimo perskyros išsąmoninimas sukūrė platesnę socialinę erdvę, kurią ilgainiui užpildė savanoriškų asociacijų ir asociatyvinio gyvenimo formos, tarpininkavusios tarp šeimos ir valstybės; štai šioje tarpininkavimo zonoje ir ėmė šaknytis pilietinė visuomenė³. Pilietinė visuomenė imama priešinti valstybei (tai jau nebe išminčių visuomenė (Sokrato kolektyvas), kur civilizacijos (etimologiškai šis žodis siejamas su *civil* – pilietinis ir *city* – miestas), priešinamos barbariškumui (arba kaimietiškamui), idėja⁴). Galima teigti, kad pilietinės visuomenės, priešpastatomos valstybei, dauguma kurių tuo metu buvo absoliutinės, idėja buvo anti-absoliutinė, todėl ir tapo tokia patraukli 20-ojo amžiaus pabaigos pergalingos kovos prieš diktatorinius režimus, ir jiems griuvus, metu⁵.

¹ Lina Klusaitė. „Santara-Šviesa“ kalba apie atvirą visuomenę // [www.xxiamzius.lt](http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20030702/susi_02.html), http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20030702/susi_02.html, lankytasi 2009-12-06.

² Jurgen Kocka. Civil society in historical perspective // *Civil Society: Berlin Perspectives*, Oxford/New York, Berghahn Books, 2006, p. 37.

³ Marvin Becker. *The Emergence of Civil Society in the Eighteenth Century: A Privileged Moment in the History of England, Scotland, and France*. Indiana University Press, 1994, p. 2.

⁴ Irmina Matonytė. Pilietinės visuomenės tyrimo teorinės perspektyvos // *Viešoji politika ir administravimas*, 2003. Nr. 5, p. 39-40. Interaktyvus [<http://internet.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/vpa/z5/1648-2603-2006-nr5-39.pdf>]

⁵ J. Kocka. *Min.veik.*, p. 38-39.

Idealųjį pilietinės visuomenės tipą mėginama apibūdinti kaip įstatymiškai ginamą, linkusių būti neprievartinėmis, susiorganizavusių, save reflektuojančių ir nuolat viena su kita ir su valstybinėmis institucijomis, kurios įgalina, riboja ir įrėmina jų veiklą, įtampoje esančių nevyriausybinių institucijų kompleksą ir dinamišką ansamblį⁶. Egzistuoja ir tendencija pilietinę visuomenę, kaip tobulą save organizuojančią bendruomenę, susitelkusią laisvanoriškos ir laisvos individų sąveikos būdu, paversti utopija, kaip alternatyvą susikompromitavusiai socializmo utopijai⁷. Kita vertus, labiausiai paplitęs pilietinės visuomenės egzistavimo susiejimas su tam tikromis valstybės įstatyminėmis garantijomis mus teįgalintų dar kartą patvirtinti, kad carinės Rusijos imperijoje, kurioje nuo 1795 m. atsidūrė didžioji dalis Lietuvos, pilietinės visuomenės nebuvo išvis arba ji buvo pirmapradė ir sunkiai apčiuopiama⁸. Jei, visgi, sutiktume, kad valstybės ir pilietinės visuomenės santykis nėra aiški priešara, o daugialypė sąveika, kurioje valstybė užleidžia dalį Jürgen Habermas nubrėžtos viešosios erdvės laisvanoriškų asociacijų sklaidai ir viešumui, iškilis tokie klausimai kaip vidurinėsios klasės (J. Bradley, J. Kocka) ar miesto kultūros (J. Keane) svarba pilietinės visuomenės (susi)kūrimo. Galbūt, galėtume pasekti J. Keane Kinijos tradicijos nagrinėjimo pavyzdžiu, kur taip vadinamos profesinės savipagalbos grupės funkcionavo ir kaip valstybinės galios instrumentas, ir kaip socialinių interesų išsikristalizavimo mediumas, arba proto-pilietinės organizacijos⁹.

Šiame kontekste, kokio tad reiškinių dalis buvo 19 amžiaus pirmajame trečdalyje veikusių slaptų apie Vilniaus universitetą susispietusių ir iš jo aplinkos išaugusių draugijų egzistavimas ir veikla? Neoficialios, bet kurį laiką veikusios ir neuždraustos, nevalstybinės, bet ir ne privačių interesų vienijamos, ar jos transliavo pilietinės visuomenės kalbą, kuri funkcionavo kaip efektyvi moralinė ir politinė utopija Centrinėje ir Rytų Europoje komunistinio bloko egzistavimo laikais¹⁰? Ar galime teigti, kad "Wiadomości brukowe" buvo toks transliatorius?

1816–1822 m. Vilniuje ėjęs satyrinis periodinis leidinys „Wiadomości brukowe“ („Gatvės žinios“), apie kurį 1817 m. susibūrė Nenaudėlių draugija (Towarzystwo Szubrawców) – tai ir originaliausia grožinės XIX a. Lietuvos šviečiamojo klasicizmo literatūros dalis, ir

⁶ John Keane. *Civil Society: Old Images, New Visions*. Polity Press, 1998, p.6.

⁷ Vaidutis Laurėnas. Pilietinės visuomenės dilemos Lietuvoje // *Sociologija*. Mintis ir veiksmas. 2003, Nr. 1, p. 5. Interaktyvus [http://www.ku.lt/sociologija/files/2003_nr.01.5-22.pdf].

⁸ Joseph Bradley. *Subjects into Citizens: Societies, Civil Society, and Autocracy in Tsarist Russia* // *The American Historical Review*. Vol. 107, Issue 4, 2002. Interaktyvus [<http://www.historycooperative.org/journals/ahr/107.4/ah0402001094.html>].

⁹ J. Keane. *Min.veik.*, p. 40.

¹⁰ J. Keane. *Min.veik.*, p. 21.

unikalios XIX a. pradžios Vilniaus miesto kultūros darinys, sutelkęs kūrybiškiausias liberaliosios inteligentijos jėgas, ir ideologinio antagonizmo apraiška, arba liberalių pažiūrų opozicija „obskurantizmui“, kelianti klausimą dėl šio satyrinio diskurso, kaip vientisų, iš anksto suformuluotų, pažiūrų propagavimo, ar labiau spontaniško ir ne visada tolydaus formavimosi vietos ir būdo¹¹. Nepaisant akivaizdžių Europos miestų išsivystymo lygio skirtumų, jų visų gyvenimas skatino plačią dinamiškos socialinės sąveikos mozaiką, nepaisant, jog atrodytų, kad miestai stimuliuoja disociaciją – jie sudaro spalvingą, nuolat judantį, institucijų sustruktūrintą socialinės veiklos kaleidoskopą, kur tos institucijos yra nuolat keičiamos miesto gyventojų sprendimų, norų ir veiksmų¹². Šitokioje spalvotoje amalgamoje, Vilnius, nors ir sezoniškai, nuo ciklinio šlėktos išvažiavimo ir grįžimo priklausomai, judrus užaštrino poreikį telktis, kita vertus, Vilniaus universitetas rentė intelektualinį pamatą. Jei jau ieškotume socialinės pilietinės visuomenės kūrimo bazės, tai, regis, kaip ir Lenkijos atveju, dalis bajorų, perėmė prastai išsivysčiusios, kartais etniškai svetimos, vidurinėsios klasės rolę¹³.

Bajorija sudarė didžiąją dalį 1815–1821 m Lietuvoje ir Lenkijoje klestėjusių masonų organizacijų, kurių būta įvairių pakraipų, o viena jų atskala, atsiradusi iš „Uoliojo lietuvio“, *Gorliwy Litwin*, ložės, kartu su šubravcais sudarė taip vadinamą „reformatorių sektą“, jungiamą „draugijinės dvasios“, kuri traukė vieną prie kito derančius elementus į daugmaž betarpišką būrį, nors nei aiškaus tikslo, nei plano nebuvo¹⁴. Iniciatyvą Šubravcų draugijai sukurti suteikė Kazimieras Kontrimas, ne vienos ložės narys ir įtakingas masonerijos asmuo, o patys Šubravcai siekė praktiškesnių nei masonai tikslų, neužsiėmę vien ritualais ir vengę pompastikos¹⁵. Sutelkusios daugiausia bajorų kilmės inteligentiją, šubravcų leidžiamos „Gatvės žinios“ susilaukė nepaprasto pasisekimo: amžininkų prisiminimu, jos buvo godžiai skaitomos, kiekvieną šeštadienį pijorų knygyną apguldavo smalsuoliai, o patį leidinį buvo galima surasti ir dvaro rūmuose, ir karčemose, mat paniška baimė, kad gali būti išjuoktas „Gatvės žiniose“, smalsumui

¹¹ Brigita Speičytė. Vilniaus satyra kaip miestiškosios savivokos forma // Senoji Lietuvos literatūra, 20 knyga: Senosios raštijos profiliai, Vilnius: LLTI, 2005, p. 205–206, interaktyvus [http://www.llti.lt/e-zurnalai/SLL20/Speicyte_str.pdf].

¹² J. Keane. Introduction // *Civil Society: Berlin Perspectives*, Oxford/New York, Berghahn Books, 2006, p. 8.

¹³ J. Kocka. *Min. veik.*, p.45.

¹⁴ Kęstutis Raškauskas. *Susiorganizavusios visuomenės ištakos XIX a. pradžios Lietuvoje. Tiriamasis darbas*, VDU, 2006, p.14.

¹⁵ G. Beresnevičius. *Lietuvių ir lenkų istoriografija apie lietuvių mitologiją XIX a. pirmoje pusėje : mitologinės tradicijos įtaka lietuvių identiteto formavimuisi* // *Literatūra*. 2006, t. 48(5), p. 16.

suteikdavo įkarsčio – jas tiesiog skaitydavo ten, kur niekas nebuvo skaitęs¹⁶. Patys pasivadinę nenaudėliais, „szubrawcy“, dar socialiai konotavusiais su „prasčiokais“, Jokūbas Šimkevičius, Kazimieras Kontrimas, Andrius Sniadeckis, Mykolas Balinskis, Leonas Borovskis, Zacharijas Niemčevskis, Juozapas Zavadzki, Mykolas Rōmeris ir kt. naudojo satyrą, kuri, viena vertus, galėtų būti apibūdinama kaip tipiška intelektu ir moraline individo galia pasitikinčio, aktyviai savo pasaulį pertvarkančio Apšvietos žmogaus pozicijos išraiška¹⁷, o kita vertus galėtų rodyti racionalistinę ir iš dalies skeptišką poziciją, t.y. požiūrį į gyvenimą be didesnių iliuzijų¹⁸.

Retorinė šbravcų ironija „Gatvės žiniose“ buvo pasitelkta prieštarauti, nepritarti ir paskatinti atmesti tuos ekonominio, socialinio gyvenimo reiškinius, opozicija kuriems, regis, ir jungė pačią draugiją. Tos kritikos bijota, tačiau ar ji gebėjo kviesti dialogui (polilogui), ar liudijo savanorišką moralinį įsipareigojimą sau ir kitiems?

<...> Tiesa, Maloningasis Pone <...> kad kaip tik šis išpuikėlis ne kartą tyčiojosi iš mūsų garbingų žmonių; netikėjo magnetizmo aiškiairegyste ir stebuklingais gydytojais; tyčiojosi iš gero tono ir rafinuotoms draugijoms, kuriose kalbama prancūziškai, priklausančių žmonių; norėjo įvesti hipoteką, tuo sužlugdymas didžiąją ponų dalį; pasisakydamas prieš girtuokliavimą aiškiai bandė pakenkti šalies pramonei ir sunaikinti prekybą; netpačius mokyčiausius laikė niekuo ir juokėsi net iš baisiai protingų knygų, nors ir norėjo, kad visi būtinai skaitytų arba – kas dar juokingiau – kad visi mokėtų skaityti. Jis, girdamas senovinį paprastumą, norėjo mus gražinti į barbarybę <...>, tyčiojosi iš tų, kurie triukšmauja ir ponus vaidina <...>¹⁹.

Šis pasažas iš A. Sniadeckio straipsnio apie Visų šventųjų dieną ir įsivaizduojamą šbravcų paskutinįjį teismą iš principo nusako ir didžiąją dalį to, ką kritikavo „Gatvės žinios“, o tuo pačiu ir ko siekė, ir kaip patys įsivaizdavo (ne be pagrindo) išjuokiamųjų reakciją. Manydami, kad kritika pačių kritikuojamųjų atžvilgiu efektyvi nebus, jie taikė į platesnius, labiau linkusius į diskusiją sluoksnius, t.y. siekė kurti viešąją opinią spaudos ir nepatenktintųjų esama padėtimi pagalba²⁰, arba, telkdami tuos, kuriuos manėsi galį paveikti ir į juos apeliuoti. Oponuodami mesmerizmui ar magnetizmui, šbravciai ne tik atmetė juos kaip beverčius

¹⁶ Regina Mikšytė. Silvestras Valūnas. Vilnius, 1978, p.62.

¹⁷ B. Speičytė. Min.veik., p. 217.

¹⁸ Meilė Lukšienė. Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje. Vilnius, 1985, p. 159.

¹⁹ „Wiadomosci Brukowe“: Wybor artykulow. Opr. Zdzislaw Skwarczynski, Wroclaw, 2003, p. 211-212. Čia ir kitur ištraukos iš šio rinkinio verstos šio darbo autorės.

²⁰ Zdzislaw Skwarczynski. Wstęp // Wiadomosci Brukowe“: Wybor artykulow. Opr. Zdzislaw Skwarczynski, Wroclaw, 2003, p. XII – XIII, LIII .

pseudomokslus, bet ir išvelgė neracionalų žmonių nelygybės pagrindimą, žmogaus kaip individo ir jo daromų sprendimų ir apsisprendimų svarbos niveliavimą:

Kaip privilegijuotieji aiškiaregiai žiūri kiaurai į žmonių vidurius ir mato kas tame žmoguje ir kur darosi, <...> žiūri į visus tuos stebuklus per pilvą, kaip žvaigždes per teleskopą matydami²¹.

Irracionalumas ir magija ne taip seniai ir beprecedentiškai pa(si)dalintoje Respublikoje, galėjo būti ir šio įvykio paseka, ir tos pasekos išlaikymo garantas, kai individo asmeninės preferencijos ir galimybės ar jų suvokimas galėjo būti nulemtos tik neaiškių gamtos ir magijos dėsniais. Kitaip nei sparčiai modernėjusiose Vakarų Europos valstybėse, padalintose Respublikos žemėse pilietinė visuomenė negalėjo kurtis ar būti kuriama priešstatoje su (savo) valstybe: ji *a priori* atstovavo priešiškus interesus ir, galiausiai, tapo aiškiai priešiška ir represyvi. Pilietinė visuomenė, regis, galėjo būti grindžiama istorinės patirties ir esamų institucijų, socialinių ir ekonominių santykių revizija.

Mačiau ir girdėjau kelis bajorus, kuriančius seimelių partijų projektus, tačiau neturinčius nė trupučio tos garbingos ambicijos, kuria pasižymi didžioji dalis mūsų piliečių, kaskart pasiryžusių teikti pirmenybę bendrajam gėriui, o ne privatiems reikalams²².

„Gatvės žiniuose“ seimeliai kritikuojami už juose vyraujančią chaosą, kur reikiama vienas per kitą vien tam, kad perrėkti, ir dar taip, kad Kinija su savo rinkimais slėptis turėtų ir pas mus mokytis „seimeliauti“ delegatus siųstų²³. Tai kaip ir pono Petro „disputo“ išaiškinimas – juo labiau jo besiklausantieji nesupranta, apie ką kalba eina, juo labiau visu procesu žavisi, ir juo labiau priima tų pusę, kurių labiau nesupranta, mat anie kalba kaip kokie mokslinčiai, niekam nesuprantamai²⁴. Tie ginčai ir veiksmai, privatiškumas, egoizmas ir tiesiog kvailybė ryškūs tokiuose groteskiniuose tariamai svarstytuose klausimuose kaip siūlymas Vilniaus mieste panaikinti Trakų ir Žemaičių gatves ir jas perrausti ieškant nukankintų pranciškonų kaulų ar dėl trūkumo išde kuo greičiau atidaryti ir paleisti nuostolingas, 17 amžiuje uždarytas, Olkuso sidabro kasyklas²⁵. Visą šitą beprasmybę, kur pavieto garbę patvirtina jos atstovo taurės su užrašu „Pradėjo eiti tie, kurie galėjo, kurie nepajėgė – krito“ ištuštinimas iki dugno, vainikuoja „veto“, padedantis galą kad ir menkiausioms su(si)tarimo galimybėms. Tokia pati tuštybė ir beprasmybė

²¹ „Wiadomosci Brukowie“. P.159.

²² B. Speičytė. Min.veik., p. 219.

²³ „Wiadomosci Brukowie“. P.98.

²⁴ Ten pat, p.382.

²⁵ Ten pat., p. 65.

bei pinigų ir jėgų švaistymas buvo ir Nipu salos gyventojų pastangos bet kokia kaina (perkeltine ir tiesiogine prasme) gauti šlėktos titulą ir visus jam priklausančius herbus²⁶. Respublikoniškos seimų ir seimelių tradicijos krizės akivaizdoje, propaguotas laisvo, tradicijos ir masių nuomonės nevaržomo, virš minios pakilusio ir vien savo sąžine ir protu sprendimus pasveriančio politiko modelis²⁷. Bajorija kritikuojama už tai, ką renkasi skaityti („jokių ten sąrašų, nuostatų ar išrašų man nereikia“, tik jei rasi kokį testamentą man užrašytą, smagių tekstukų ar erotinių eilėraštukų²⁸), kokia kalba kalbėti (pilna svetimų, dažnai prancūziškų, intarpų, paini ir negyva, nes nieko nepasakanti), ko mokytis (mergaičių edukacijoje svarbiausia išmanyti madų, drabužių dizaino mokslą ir kaupiti bei skaityti begalę romanų²⁹), kaip mokytis („skaitymo mašina“, atpalaiduojanti nuo asmeninio skaitymo) bei su kuo mokytis:

Matai, Jūsų Malonybe, šiuolaikinėse viešosiose mokyklose yra maišalynė visokiausios holotos. Kad juos kur, fe, tuoj ir žydeliai ten pradės mokytis! Va mano brolis <...> atidavė savo sūnų į pirmą klasę, bet tas vaikiukas tai orus <...>. Trečią savaitę pabėgo namo ir tėvui tiesiai šviesiai pareiškė, kad kartu su batsiuviais nesimokys³⁰.

Pilietinė visuomenė dažnai gali būti (su)kuriamą kaip kritiškas atsakas į egzistuojančias ar galimas aplinkybes, tokias kaip per daug dominuojanti ar represyvi valstybė, tradicines normas ar paveldima nelygybė; pilietinė visuomenė, atsiradusi kaip projektas prieš tokią skirtybę, nesuponuoja socialinės lygybės, kartais pati yra kliudoma ir žeidžiama pernelyg didelės ekonominės ir socialinės nelygybės³¹. Viena populiariausių ir įtaigiausių „Gatvės žinių“ satyrų „Machina do bycia chlopow“ („Valstiečių plakimo mašina“), o taip pat „Wyprawa na wies“ („Kelionė į kaimą“) kalba apie valstiečių padėtį. „Valstiečių plakimo mašinoje“ apgailestaujama, kad brangų laiką tenka eikvoti valstiečių plakimui, mat kitaip, kaip kokie šunys, jie neklauso ir dirba vangiai; pateikiamas kruopštus matematinis apskaičiavimas kiek laiko, jėgų ir pono sveikatos būtų tokios specialios mašinos pagalba sutaupoma, ir nereiktų klausytis visų tų dejonių ir klyksmų³². Velniškai patogiu. Nežmoniška ir reflektiviai nužmoginta. Kaip ir nuplakti 47 vyrus, 20 moterų ir 30 mažų vaikų už tai, kad gegužę pasiūsti grybų ieškoti, jie jų ponams į

²⁶ Ten pat, p. 84.

²⁷ Halina Beresnevičiūtė-Nosalova. Lojalumų krizė: Lietuvos bajorų politinės sąmonės transformacija 1795 – 1831 metais. Vilnius, 2001, p.104.

²⁸ „Wiadomosci Brukowe“. P. 387-388.

²⁹ Ten pat, p. 289.

³⁰ Ten pat, p. 219 -220, 221.

³¹ J. Kocka. Min.veik., p.41, 45.

³² „Wiadomosci Brukowe“. P.19-25.

puotą parnešti nesugebėjo³³. Keista, kad kad pas mus Lietuvoje, sakoma „Kelionėje į kaimą“, kreipiantis į žemesnio statuso žmogų sakoma „bičiuli“ (*przyjacieł*), kaip kad bankrutavusius mes ponais vadiname: čia, matyt, vis tas mūsų protėvių stiprus humoro jausmas kaltas³⁴.

Jau minėtas ponas Petras pateikia ir kitokių Lietuvos lenkų kalbos lingvistinių ypatybių, kurios skiriasi nuo lenkų kalbos Lenkijoje. Žinoma, tai kad *interes* Lenkijoje reiškia interesą, kokį privatų reikalą ar naudą, o Lietuvoje žymi skolą („*U nas więc ci, co nikomu nie winni, są ludzie bez ineteresu, to jest: neieinteresujący i nieinteresowani*“³⁵) paaikškina ne tik kalbinius, bet ir visuomeninius ypatumus: mūsųose įdomus žmogus (*interesujący*) yra tik tas, kuris duoda ar skolina, o besidomintis (*interesowany*) – tas, kuris ima, skolinasi. Moraliu išsipareigojimu sau ir kitiems nelabai tekvepia, ar ne? Pilietinei visuomenei būtina komunikacija, o komunikacijai reikalinga bendra kalba, o čia, veikiausiai, iškiltų LDK bajorų tapatybės klausimas. *Obywatel* („pilietis“) buvo vartojamas kone kaip bajoro sinonimas, o žmonės, save vadinę *obywatel* konstatuodavo ne tik kilmę, bet ir pilietinį pasirinkimą³⁶. Kita vertus, „Dykaduonių šeimos“ satyros herojai, nukeliavusieji į Varšuvą, bergždžiai bando įrodyti, kad

*Lietuva niekuo nuo Karūnos nesisikiria, jose yra tas pats gyvenimo būdas, tie patys papročiai, ir kad lenkų kalba taip pat galima susikalbėti ir Vilniuje, ir Varšuvoje. Visam tam griežtai paprieštaravo ponas Šambelionas, tobulas veltėdis; jis teigė, kad pažįsta Lietuvą, geriau nei Prancūziją, mat joje kokių dešimt metų praleido. <...> susigėdę dėl savo neišmanymo, pakilome nuo stalo; iš kai kurių mūsų pašnekovų veidų išraiškų supratome, kad jie labai abejoja, ar mes tikrai iš Lietuvos atvykome*³⁷.

K. Kontrimo satyroje „Pokalbis vyninėje“ atsiliepiama į „Pamiętnik Warszawski“ (Varšuvos dienoraštyje) paskelbtą lenkų rašytojo Stanisława Kostkos Potockio satyrų ciklą, apie Smurgainių ordino, Smurgainių akademijos įkūrimą bei Meškučio medalio, skirto pasižymėjusiems tamsybių skleidimu, įsteigimą: paskelbtas analogiškas Pacanovo akademijos (susijusios su vietove Lenkijoje) įkūrimas, kuri, savo ruožtu, sujungiama su Smurgainių, mat

³³ Ten pat, p. 355-356.

³⁴ Ten pat, p. 236.

³⁵ Ten pat, p. 365.

³⁶ Egidijus Aleksandravičius. Mickevičiaus identitetas lietuvių istoriografijoje // Adomo Mickevičiaus Lietuva. VDU, 1999, p. 15.

³⁷ *Wiadomosci Brukowe*. P. 139-140.

buvusi labai perpildyta. Toks K. Kontrimo sukurtas siužeto posūkis galėjo būti užkoduota nuoroda apie lietuvių ir lenkų masonų ložių jungimąsi³⁸.

Adam B. Seligman teigimu, „bajoriškas“ pobūdis Vidurio Rytų Europos politinio elito, kuris, nors 19 amžiuje ir vadovavo nacionalistiniams sąjūdžiams, nacionalinę nepriklausomybę tapatino tik su savo paties korporaciniais interesais, arba, kitaip tariant, šioje Europos dalyje nebuvo pilietinės individualybės atskyrimo nuo vietinių, etninių ir konkrečių solidarumo saitų³⁹. Prisiminkime ir virš minios pakilusio, savo sąžine ir protu sprendimus pasveriančio, politiko modelį, kur, tokiu būdu, suvoktai tiesai pasiekti tereikia pasyvaus visuomenės palankumo⁴⁰. Ar tai reikštų, kad bergždžia ieškoti pilietinės visuomenės kontūrų nenaudėlių „Gatvės žiniose“? Mat pasyvumas ir korporacinių interesų gynimas negali reikšti „metafiziškai lygaus“ su kitais privataus subjekto sukūrimo⁴¹, juolab kad jo tapatumo ir autonomijos laiduojančių įstatymų ir visuomenės narių bei valstybės pripažinimo akivaizdžiai nebuvo. Kita vertus, matyti organizavimasis atstietais nuo savo paties socialinės ir tautinės grupės interesais, universalesnių ir racionalių tobulėjimo kelių paieškos, atmetant pseudomokslus, išvelgiant juose neracionalų žmonių nelygybės pagrindimą, žmogaus kaip individo ir jo daromų sprendimų ir apsisprendimų svarbos niveliavimą, propaguotas laisvo, tradicijos ir masių nuomonės nevaržomo, intelektu ir moraline individo galia pasitikinčio, sąžine ir protu sprendimus pasveriančio veikėjo modelis. Istorinės patirties ir esamų institucijų, socialinių ir ekonominių santykių revizija brėžė „metafiziškai lygaus“ subjekto kontūrus. Ironija, kurios griebėsi šbravcai, reflektivi, tačiau kiek joje savirefleksijos ir kiek ji konstruktyvi? Racionalistinė ir iš dalies skeptiška pozicija, t.y. požiūris į gyvenimą be didesnių iliuzijų, išankstinis nusistatymas, kad kritika pačių kritikuojamųjų atžvilgiu efektyvi nebus, regis, grindė siekį telkti tuos, kuriuos šbravcai manėsi galį paveikti ir į juos apeliuoti.

³⁸ B. Speičytė. Min.veik., p. 213 – 214.

³⁹ Adam B. Seligman. Pilietinės visuomenės idėja. Vilnius, 2004, p.194-195.

⁴⁰ H. Beresnevičiūtė-Nosalova. Min.veik., p.104.

⁴¹ Adam B. Seligman. Min.veik., p. 188.

Literatūra

- „Wiadomosci Brukowe“: Wybor artykulow. Opr. Zdzislaw Skwarczynski, Wroclaw, 2003
 Zdzislaw Skwarczynski. Wstep // „Wiadomosci Brukowe“: Wybor artykulow. Opr. Zdzislaw Skwarczynski, Wroclaw, 2003.
- Joseph Bradley. Subjects into Citizens: Societies, Civil Society, and Autocracy in Tsarist Russia // *The American Historical Review*. Vol. 107, Issue 4, 2002.
- Adam B. Seligman. Pilietinės visuomenės idėja. Vilnius, 2004.
- Jurgen Kocka. Civil society in historical perspective // *Civil Society: Berlin Perspectives*, Oxford/New York, Berghahn Books, 2006.
- John Keane. *Civil Society: Old Images, New Visions*. Polity Press, 1998.
- J. Keane. Introduction // *Civil Society: Berlin Perspectives*, Oxford/New York, Berghahn Books, 2006.
- Marvin Becker. *The Emergence of Civil Society in the Eighteenth Century: A Privileged Moment in the History of England, Scotland, and France*. Indiana University Press, 1994.
- Vaidutis Laurėnas. Pilietinės visuomenės dilemos Lietuvoje // *Sociologija*. Mintis ir veiksmai. 2003, Nr. 1, p. 5-22.
- Brigita Speičytė. Vilniaus satyra kaip miestiškosios savivokos forma // *Senoji Lietuvos literatūra*, 20 knyga: Senosios raštijos profiliai, Vilnius: LLTI, 2005, p. 203–228.
- Irmina Matonytė. Pilietinės visuomenės tyrimo teorinės perspektyvos // *Viešoji politika ir administravimas*, 2003. Nr. 5, p. 39-47.
- Lina Klusaitė. „Santara-Šviesa“ kalba apie atvirą visuomenę // www.xxiamzius.lt, http://www.xxiamzius.lt/archyvas/xxiamzius/20030702/susi_02.html, lankytasi 2009-12-06.
- G. Beresnevičius. Lietuvių ir lenkų istoriografija apie lietuvių mitologiją XIX a. pirmoje pusėje : mitologinės tradicijos įtaka lietuvių identiteto formavimuisi // *Literatūra*. 2006, t. 48(5), p. 13-28.
- Regina Mikšytė. *Silvestras Valūnas*. Vilnius, 1978.
- Meilė Lukšienė. *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje*. Vilnius, 1985.
- Egidijus Aleksandravičius. Mickevičiaus identitetas lietuvių istoriografijoje // *Adomo Mickevičiaus Lietuva*. VDU, 1999.

Halina Beresnevičiūtė-Nosalova. Lojalumų krizė: Lietuvos bajorų politinės sąmonės transformacija 1795 – 1831 metais. Vilnius, 2001.

Kęstutis Raškauskas. Susiorganizavusios visuomenės ištakos XIX a. pradžios Lietuvoje. Tiriamasis darbas, VDU, 2006.